

УДК 347.63

DOI <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2019.10.05>**Ольга Оніщук,***аспірант Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва імені академіка Ф.Г. Бурчака  
Національної академії правових наук України*

## ПОНЯТТЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ БАТЬКІВСЬКИХ ПРАВ

*У статті розглядаються поняття та особливості батьківських прав у сімейному праві України. Зазначено, що легальне визначення батьківських прав у сімейному законодавстві відсутнє. Обґрунтовується позиція, відповідно до якої батьківські права розглядаються крізь призму не лише прав, а й відповідних батьківських обов'язків. Батьківські права розглядаються в невід'ємному взаємозв'язку з батьківськими обов'язками.*

*Встановлено, що батьківські права можна визначити як особисті немайнові та майнові права батьків відносно дітей, які визначені законодавством із метою здійснення виховання, розвитку та захисту прав та інтересів дитини. Батьківські права є самостійними суб'єктивними сімейними правами. Поняття «батьківські права» є збірним. Воно охоплює весь комплекс особистих немайнових та майнових прав, що належать певній людині (матері, батькові дитини), оснований на походженні дитини від цієї особи, засвідченому органом державної реєстрації актів цивільного стану в установленому законом порядку. Батьківські права є відносними правами за своєю правовою природою, крім права власності батьків на майно, яке є абсолютним правом. Сімейні права батьків і дітей є такими, що тісно пов'язані з особою їхнього носія, та щодо них не допускається правонаступництво за загальним правилом.*

*Вважається, що батьківські права виникають із моменту народження дитини або з моменту прийняття дитини на виховання у прийомну сім'ю і припиняються з досягненням дитиною віку 18 років, тобто повноліття; є такими, що ґрунтуються на походженні дитини від них, засвідченому органом державної реєстрації актів цивільного стану.*

*Встановлено, що точного переліку батьківських прав немає в Сімейному кодексі України, більшість із них розкривається через категорію батьківських обов'язків. Окремо звертається увага на права батьків щодо виховання дитини. Батьки мають переважне право перед іншими особами на особисте виховання дитини, а також мають право залучати до виховання дитини інших осіб, передавати її на виховання фізичним та юридичним особам. Відповідно, батьки мають право обирати форми та методи виховання, крім тих, які суперечать закону, моральним засадам суспільства.*

*Визначено ключові моменти в розумінні батьківських прав, якими є такі: здійснення батьками батьківських прав є одночасно їхнім обов'язком, за невиконання якого встановлюється передбачена законом відповідальність; батьківські права не припиняються з досягненням дитиною повноліття; батьківські права реалізуються виключно в інтересах дитини та належать обом батькам у рівному ступені незалежно від того, чи перебувають батьки у шлюбі, чи ні; батьки рівні у своїх правах відносно дітей незалежно від того, чи перебувають батьки у шлюбі, чи ні.*

**Ключові слова:** сім'я, батьки, батьківські права, ознаки батьківських прав, дитина, батьки.

**Постановка проблеми.** Головним інститутом у вихованні дитини традиційно є сім'я, яка закладає основи для розвитку особистості дитини. При цьому визначальним моментом у вихованні є тісний зв'язок батьків зі своїми дітьми, оскільки реалізація батьками своїх прав може бути як позитивним, так і негативним фактором впливу на подальше життя дитини. Народження дитини можливе і без офіційно зареєстрованої сім'ї, однак виховання повноцінної особистості – це величезна відповідальність та невтомна праця, яка неможлива без здійс-

нення батьками своїх прав та виконання відповідних обов'язків.

**Стан дослідження.** Сьогодні тема батьківських прав не є новою для наукової спільноти. Різним аспектам батьківських прав, їхнім ознакам та підставам виникнення та припинення приділяли увагу такі вчені, як: В.І. Борисова, І.В. Жилінкова, О.М. Калітенко, Л.В. Красицька, Н.М. Крестовська, Б.К. Левківський, Л.В. Ольховик, Г.О. Резнік, З.В. Ромовська та інші. Проте особливості батьківських прав досі залишаються предметом жвавих наукових дискусій, що й актуалізує розглядувану тему.

**Метою дослідження** є визначення поняття батьківських прав та з'ясування їхніх особливостей.

**Виклад основних положень.** Сімейний кодекс України визначає засади шлюбу, особисті немайнові та майнові права і обов'язки подружжя, підстави виникнення, зміст особистих немайнових і майнових прав та обов'язків батьків і дітей, усиновлювачів та усиновлених, інших членів сім'ї та родичів.

Батьки – це особи, від яких походить дитина (вони поділяються на юридичних – записаних як такі у Книзі реєстрації народжень і у Свідоцтві про народження дитини, та біологічних – справжніх батьків дитини. Як правило, ці дві категорії збігаються, однак у деяких ситуаціях дана презумпція оспорується), дитина – особа, яка має правовий статус дитини до досягнення нею повноліття [1, с. 100–101].

Особистим немайновим правам і обов'язкам батьків та дітей приділяється Глава 13 СК України [4]. Однак одразу слід наголосити, що ані у сімейному кодексі, ані в іншому нормативно-правовому акті не міститься визначення батьківських прав. Ураховуючи структуру даної глави, слід зазначити, що батьківські права розглядаються в невід'ємному взаємозв'язку з батьківськими обов'язками. Більше того, більшість батьківських прав окремо не визначаються, а виводяться крізь призму обов'язків.

Зокрема, Л.В. Красицька, вивчаючи поняття та правову природу прав батьків і дітей, робить ряд узагальнень. По-перше, батьківські права та обов'язки існують паралельно між собою і не об'єднуються одним поняттям «батьківські права». Батьківські права є самостійними суб'єктивними сімейними правами, серед яких існують: (а) батьківські права, яким кореспондує обов'язок конкретної визначеної особи – дитини (наприклад, право батьків на піклування та турботу про себе зі сторони дітей, повнолітніх дітей; право на надання матеріальної допомоги зі сторони дітей); (б) секундарні батьківські права, які не забезпечуються суб'єктивним обов'язком іншої конкретної особи (наприклад, право батьків на визначення прізвища, імені, по батькові дитини; право батьків на визначення місця проживання малолітньої дитини тощо).

По-друге, «батьківські права» є збірним поняттям. Воно охоплює весь комплекс особистих немайнових та майнових прав, що належать певній людині (матері, батькові дитини), заснованих на походженні дитини від цієї особи, засвідченому органом державної реєстрації актів цивільного стану

в установленому законом порядку. Носіями батьківських прав є виключно батько та мати дитини; не є суб'єктами батьківських прав усиновлювачі, мачуха, вітчим дитини, інші особи, які здійснюють виховання дитини фактично або на певній правовій підставі.

По-третє, батьківські права є відносними правами за своєю правовою природою, крім права власності батьків на майно, яке є абсолютним правом. У більшості своїй батьківські права мають абсолютний характер захисту, проте право батьків на управління майном малолітньої дитини, право батьків на піклування та турботу про себе зі сторони дітей, повнолітніх дітей, право на надання матеріальної допомоги зі сторони дітей, повнолітніх дітей мають відносний характер захисту. Права дітей є відносними правами за своєю природою, крім права власності дитини, що є абсолютним правом, права дітей мають абсолютний характер захисту, крім права дитини на утримання від батьків, що має відносний характер захисту.

По-четверте, сімейні права батьків і дітей є такими, що тісно пов'язані з особою їхнього носія, вони є «позаоборотними», тому щодо них не допускається правонаступництво за загальним правилом. правонаступництво можливе лише щодо права власності батьків та права власності дитини на майно. Судова практика визнає наявність процесуального правонаступництва у справах про оспорування батьківства, що є винятком із загального правила, за яким під час розгляду сімейних спорів у суді, що виникають із сімейних особистих немайнових та аліментних правовідносин, правонаступництво не допускається [3, с. 76].

Так, статтею 141 Сімейного кодексу України закріплено принцип рівності прав та обов'язків батьків щодо дитини, який характеризується тим, що:

- мати, батько мають рівні права та обов'язки щодо дитини незалежно від того, чи перебували вони у шлюбі між собою;
- розірвання шлюбу між батьками, проживання їх окремо від дитини не впливає на обсяг їхніх прав і не звільняє від обов'язків щодо дитини.

Здійснення батьками своїх прав та виконання обов'язків мають ґрунтуватися на повазі до прав дитини та її людської гідності. Саме тому батьківські права не можуть здійснюватися всупереч інтересам дитини.

Вважається, що батьківські права виникають із моменту народження дитини або з моменту прийняття дитини на виховання у прийомну сім'ю і припиняються з досягненням дитиною віку 18 років, тобто повноліття, є такими, що ґрунтуються на

походженні дитини від них, засвідченому органом державної реєстрації актів цивільного стану в порядку, встановленому статтями 122 та 125 Сімейного Кодексу України.

Проте слушною є висловлена в літературі думка про те, що сімейне законодавство в окремих випадках регулює відносини між батьками і повнолітніми дочкою, сином, тому є всі підстави стверджувати, що батьківські правовідносини не припиняються після досягнення дитиною 18 років [1].

Батьківські права є відносними правами за своєю правовою природою, які в більшості своїй мають абсолютний характер захисту, і тільки право батьків на управління майном малолітньої дитини має відносний характер захисту. Усі немайнові права батьків є особистими, щодо них не допускається правонаступництво, майнове право батьків на управління майном малолітньої дитини не є особистим, хоча повноваження на вчинення правочинів щодо майна малолітньої дитини не може бути передано іншій особі [3, с. 177].

Точного переліку батьківських прав немає у Главі 13 СК України, більшість із них розкривається через категорію батьківських обов'язків.

Однак вважається, що терміном «батьківські права» охоплюються такі права, як: 1) право залишити дитину в пологовому будинку або в іншому закладі охорони здоров'я у випадках, визначених законом; 2) право на визначення дитині прізвища, імені, по батькові; 3) право на зміну прізвища та по батькові малолітньої дитини; 4) право на виховання дитини; 5) право на спілкування та контакт з дитиною; 6) право на представництво і захист прав та інтересів дитини; 7) право на визначення місця проживання малолітньої дитини; 8) право на відібрання малолітньої дитини від інших осіб; 9) право давати згоду на усиновлення своєї дитини іншою особою; 10) право на піклування та турботу про себе, надання матеріальної допомоги зі сторони дітей, повнолітніх дітей; 11) право на управління майном малолітньої дитини [3, с. 174].

В аспекті наведеного окремо хотілося б звернути увагу на права батьків щодо виховання дитини.

Так, батьки мають переважне право перед іншими особами на особисте виховання дитини, а також мають право залучати до виховання дитини інших осіб, передавати її на виховання фізичним та юридичним особам. Відповідно, батьки мають право обирати форми та методи виховання, крім тих, які суперечать закону, моральним засадам суспільства.

При цьому право дитини на належне батьківське виховання забезпечується систе-

мою державного контролю, що встановлена законом.

Без сумніву, дитина має право: протистояти неналежному виконанню батьками своїх обов'язків щодо неї; має право звернутися за захистом своїх прав та інтересів до органу опіки та піклування, інших органів державної влади, органів місцевого самоврядування та громадських організацій; має право звернутися за захистом своїх прав та інтересів безпосередньо до суду, якщо вона досягла чотирнадцяти років.

Окремо слід відмітити і права батьків щодо захисту дитини. Зокрема, батьки мають право на самозахист своєї дитини, повнолітніх дочки та сина, а також мають право звертатися до суду, органів державної влади, органів місцевого самоврядування та громадських організацій за захистом прав та інтересів дитини, а також непрацездатних сина, дочки як їхні законні представники без спеціальних на те повноважень.

При цьому батьки мають право звернутися за захистом прав та інтересів дітей і тоді, коли відповідно до закону вони самі мають право звернутися за таким захистом.

У широкому розумінні батьківські права поділяються на дві великі категорії: особисті немайнові права, які не мають економічного змісту, та майнові права, які пов'язані з майном.

Загальноприйнятою є думка, що права батьків кореспондують із правами дитини, які, на нашу думку, є ширшими за обсягом. Однак у даному аспекті М.В. Антокольська звертає увагу на те, що це не завжди так, оскільки поняття прав дітей ширше за обсягом за поняття батьківських прав. Частина прав дітей, яка передбачена сімейним законодавством (право на ім'я, на висловлювання власної думки), є абсолютними правами. Дітям як носіям цих прав протистоять не тільки батьки, а й будь-які громадяни і посадові особи, які вирішують питання, що торкаються інтересів дітей. Інші права мають відносний характер та існують у рамках батьківських правовідносин [2, с. 194–195].

Л.В. Красицька звертає увагу на те, що батьківські права як елемент змісту батьківських правовідносин мають свою специфіку, зумовлену тим, що батьківські права є збірним поняттям, яке охоплює весь комплекс суб'єктивних прав, що належать певній людині (матері, батькові дитини), заснованих на походженні дитини від цієї особи, засвідченому органом державної реєстрації актів цивільного стану в установленому законом порядку. Проте легальне визначення батьківських прав у сімейному законодавстві відсутнє, законодавець обрав підхід, за яким розкривається зміст окремих

прав та обов'язків батьків і дітей. У практиці застосування сімейного законодавства також досить гостро сьогодні стоїть питання захисту батьківських прав, усунення перешкод у здійсненні батьківських прав, що потребує чіткого визначення в кожному окремому випадку зобов'язаного суб'єкта щодо конкретного права батьків [3].

У зазначеному аспекті слід звернути увагу на ключові моменти, які і визначають особливості батьківських прав.

По-перше, батьківські права носять строковий характер, оскільки виникають із моменту народження дитини або з моменту прийняття дитини на виховання у прийомну сім'ю та припиняються у зв'язку з настанням обставин, прямо передбачених СК України, таких як досягнення віку 18-ти років, коли обсяг батьківських прав змінюється, вступ неповнолітньої особи у шлюб, отримання неповнолітньою особою повної цивільної дієздатності та в разі позбавлення батьківських прав.

По-друге, закріплена на рівні норм СК України рівність батьківських прав, які визначаються незалежно від наявності офіційно зареєстрованого шлюбу.

По-третє, батьківські права не можуть здійснюватися всупереч інтересам дитини. При цьому під час здійснення батьківських прав потрібно дотримуватися пріоритету інтересів дитини.

По-четверте, батьки мають переважне право на виховання своїх дітей. Винятком є випадки порушень інтересів дитини.

Окремо слід звернути увагу на надання неповнолітнім батькам допомоги у здійсненні батьківських прав та виконанні батьківських обов'язків, що визначає ще одну особливість батьківських прав. Так, якщо мати, батько дитини є неповнолітніми, баба, дід дитини з боку того з батьків, хто є неповнолітнім, зобов'язані надавати йому допомогу у здійсненні ним батьківських прав та виконанні батьківських обов'язків.

Щодо права та обов'язку батьків і дитини, яка народилася в недійсному шлюбі, то сімейний кодекс чітко визначив, що недійсність шлюбу не впливає на обсяг взаємних прав та обов'язків батьків і дитини, яка народилася в такому шлюбі.

#### Висновки

Отже, наведене спонукає до роздумів про те, що батьківські права можна визначити як особисті немайнові та майнові права батьків відносно дітей, які визначені законодавством із метою здійснення виховання, розвитку та захисту прав та інтересів дитини.

Ключовим у розумінні батьківських прав є той факт, що здійснення батьками батьківських прав є одночасно і їхнім обов'язком, за невиконання якого встановлюється передбачена законом відповідальність; батьківські права не припиняються за досягненням дитиною повноліття; батьківські права реалізуються виключно в інтересах дитини та належать обом батькам у рівному ступені незалежно від того, чи перебувають батьки у шлюбі, чи ні; батьки рівні у своїх правах відносно дітей незалежно від того, чи перебувають батьки у шлюбі, чи ні.

#### Список використаних джерел:

1. Дутко А. Загальна характеристика правовідносин батьків і дітей. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. URL : <http://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2017/jun/4825/dutko2.pdf>.
2. Антокольская М.В. Семейное право : учебник. Изд. 2-е, перераб. и доп. Москва : Юристъ, 2003. 333 с.
3. Красицька Л.В. Проблеми здійснення та захисту особистих та майнових прав батьків і дітей : монографія. Київ : Видавництво Ліра-К, 2014. 628 с.
4. Сімейний кодекс України від 10.01.2002 № 2947-III. *Відомості Верховної Ради*. 2002. № 21-22. Ст. 135.

*The article deals with the concepts and features of parental rights in family law of Ukraine. It is noted that there is no legal definition of parental rights in family law. The position under which parental rights are viewed through the prism not only of the rights but also of the respective parental responsibilities is justified. Parental rights are considered inseparably in relation to parental responsibilities.*

*It has been established that parental rights can be defined as the personal non-property and property rights of parents with respect to children, which are defined by law for the purpose of the upbringing, development and protection of the rights and interests of the child. Parental rights are independent subjective family rights. The concept of "parental rights" is a collective one. It covers the whole complex of personal non-property and property rights belonging to a certain person (mother, father of the child), based on the child's origin from that person, certified by the state registration body of civil status acts in accordance with the procedure established by law. Parental rights are relative rights in their legal nature, except for the property rights of the parents to the property, which is an absolute right. Parents' and children's family rights are closely related to the identity of their bearer and are not permitted under common rule.*

*It is considered that parental rights arise from the moment of birth of a child or from the moment of admission of a child to foster care and terminate with the attainment of a child of 18 years of age, ie*

coming of age, based on the origin of the child from them, certified by the state registration authority, civil status.

*It is established that there is no precise list of parental rights in the Family Code of Ukraine, most of them are disclosed through the category of parental responsibilities. Special attention is paid to the rights of parents to raise a child. Parents have the pre-emptive right over others to the personal upbringing of the child, and also have the right to involve in the upbringing of the child of other persons, to transfer it to the upbringing of individuals and legal entities. Accordingly, parents have the right to choose forms and methods of education, other than those contrary to the law, to the moral principles of society.*

*Key points in the understanding of parental rights have been identified, which are as follows: the exercise by parents of parental rights is at the same time their duty, for the non-fulfillment of which statutory liability is established; parental rights are not terminated when the child reaches the age of majority; parental rights are exercised solely in the best interests of the child and belong to both parents equally, whether or not the parents are married; Parents are equal in their rights to children, whether or not the parents are married.*

**Key words:** family, parents, parental rights, signs of parental rights, child, parents.

